

Dr hab. Jan Blecharz, prof. AWF
Akademia Wychowania Fizycznego im. B. Czecha
w Krakowie

**Recenzja pracy doktorskiej mgr Karoliny Dyrli-Mularczyk
„Osobowościowe i temperamentalne uwarunkowania wypalenia zawodowego trenerów
piłki nożnej” napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Jacka Gracza**

Wypalenie zawodowe jest bardzo ważną problematyką w zakresie psychologii, w jej różnych dziedzinach, takich jak psychologia organizacji, kliniczna czy też psychologia sportu, jakkolwiek historia pojęcia i badań nie jest długa. Znamieniem tego obszaru badań, wyjaśnień oraz intensywnej prewencji jest pojawianie się specyficznych hipotez oraz kolejnych modeli empirycznych. Najbardziej uderzającą hipotezą jest słynne stwierdzenie Alaya Pinesa „żeby się wypalić trzeba najpierw płonąć”, które przypominam w kontekście recenzowanej rozprawy z „nauk o kulturze fizycznej”, jako że jest to dziedzina odnosząca się do aktywności osób wysoce zmotywowanych. Następujące po sobie modele z kolei wskazują, że wypalenie ma swoje źródło nie tylko w aktywności zawodowej skupionej na relacjach interpersonalnych, jak sądzono początkowo, ale może wystąpić w każdym zawodzie.

Poczyniłem ten wstęp, aby podkreślić, że zjawisko wypalenia ma swoją specyfikę zależną od typu aktywności i że tworzenie szczegółowych modeli – z czym mamy do czynienia w rozprawie doktorskiej mgr Karoliny Dyrli-Mularczyk – jest typowe dla tej problematyki. Doktorantka wpisuje się w panujące trendy. Pojęła też temat bardzo ważny.

Rozprawa jest wyjątkowo krótka, liczy 130 stron (odstęp 2) łącznie z bibliografią, spisami tabel i rysunków, jednakże analiza literatury cytowanej wskazuje na obecność tam pozycji dla badań nad wypaleniem klasycznych, jak i najnowszych, z obszaru języka angielskiego i polskiego. Mała objętość pracy nie przesądza o jej jakości.

Struktura pracy jest typowa. Część teoretyczna obejmuje 27 stron, opis badań ok. 20, relacja z dotycząca danych – 46, podsumowanie raz postulaty praktyczne – 18. Części te nie są dokładnie wyodrębnione.

Cele pracy zostały przedstawione następująco: (...) „zbadanie poziomu wypalenia zawodowego i jego determinantów w grupie trenerów piłki nożnej. Ponadto celem pracy jest określenie predyspozycji osobowościowych i temperamentalnych osób badanych. Celem pracy jest także zbadanie wybranych determinantów wypalenia zawodowego wśród trenerów, takich jak staż pracy, wiek, wymiar czasu pracy” (...) (s.36). Cele te zostały poklasyfikowane jako „poznawcze, teoretyczne i praktyczne”, która to klasyfikacja nie jest ani rozłączna ani też potrzebna, trzeba bowiem dodać, że cel praktyczny jest możliwym, ale niekoniecznym elementem rozprawy doktorskiej.

Osobami badanymi było 73 mężczyzn i 7 kobiet, trenerów piłki nożnej, (19-72 lata), w większości pracujących w dziecięcych i młodzieżowych szkołach sportowych. Tutaj nasuwa się uwaga o niepełności tytułu rozprawy, brakuje dookreślenia, z jakimi trenerami mamy do czynienia, z pewnością jednak publikowanie artykułów wymusi nazwę bardziej precyzyjną. Do grupy badanej należeli jednak także trenerzy ligi okręgowej, IV ligi, II ligi, klasy A i klasy B. Zastanawiałbym się, czy grupa ta nie była nazbyt heterogeniczna zważywszy na różnicowanie zadań i specyfiki pracy trenerów z wymienionymi drużynami. Do tej kwestii jeszcze powrócę.

Stosownie do pytań badawczych i zestawienia zmiennych niezależnych i zależnych, jakie z nich wynikały (ryc.3, s.38), w badaniu wykorzystano: kwestionariusze: NEO-FFI, FCZ_KT oraz zaadaptowany przez Doktorantkę kwestionariusz CBQ (Coach Burnout Questionnaire (Harris, Ostrow, 2005 – w tekście, 2008 – w Bibliografii). Zgromadzono też dane metryczkowe („kwestionariusz osobowy”).

Badanie nad adaptacją *CBQ* jest *de facto* pierwszym badaniem. Przygotowanie tekstu odbyło się zgodnie ze wskazówkami Drwala (1995), jakkolwiek cytowany w rozprawie tekst Hornowskiej i Pałuchowskiego (2004) dostarcza bardziej elastycznych dyrektyw. Niezależnie od źródła inspiracji psychometryczny zabieg „sprawdzania trafności fasadowej” przekładu, (jak bym to nazwał), na grupie trenerów należy uznać za bardzo dobrze obmyślony, skuteczny i trafny. Ilość osób badanych w tej fazie realizacji projektu wynosiła 20 i nie jest to grupa „stosunkowo niewielka”, jak Autorka rozprawy pisze na str. 48, ale po prostu za mała. Nie przeprowadzono – wobec małej ilości danych - confirmacyjnej analizy czynnikowej dla potwierdzenia struktury kwestionariusza, badanie trafności to tylko korelacja z kwestionariuszem Maslach. Szkoda, że analiza własności polskiej wersji nie była kontynuowana na materiale z badania właściwego (mam na myśli głównie taki wartościowy wynik, którym byłoby potwierdzenie struktury kwestionariusza *CBQ*).

Badanie właściwe, czyli drugie skupia się na pomiarze cech osobowości i temperamentu i nie kwestionuje tych decyzji badawczych. One zapewniają danym zgromadzonym przez mgr Karolinę Dyrłę-Mularczyk porównywalność tego badania do innych. Jednakże badanie było stosunkowo krótkie i do pomyslenia byłoby wprowadzenie kwestionariuszy (lub innych metod) badających stan emocjonalny lub/i motywacyjny albo – konsekwentnie – dyspozycje/cechy z tego zakresu.

W kwestiach formalnych – praca została napisana na ogół poprawnie, jest jednak kilka potknięć (pierwszy akapit, str.23, wyraźna luka), zdarzają się uogólnienia całkowicie nieuzasadnione (n. p. str. 25-26 „Cechy osobowości, które szczególnie mogą predysponować do wyboru zawodu trenera piłki nożnej...” - tu brak odniesień do literatury lub innych wiarygodnych źródeł takiej wiedzy. Nie zakładam, że Doktorantka jest doświadczoną trenerką. A i wtedy należałoby się powołać na odpowiednie badania. Ten komentarz prowadzi zresztą do stwierdzenia, że w rozprawie brakuje psychologicznej analizy specyfiki pracy trenera, która bardzo by się przydała w wielu miejscach rozprawy. Ponadto, co wskazałem – także w dyskusji wyników.

Zauważmy, że zawód trenera wiąże się z dużą ilością stresorów, dotyczących ich własnych osiągnięć, jak również osiągnięć ich podopiecznych. Obciążenia związane z pracą trenerską dotyczą nie tylko spraw szkoleniowych, ale również organizacyjnych czy administracyjnych. Dużym problemem jest konieczność zachowania równowagi pomiędzy pracą zawodową a życiem prywatnym.

Trzeba podkreślić, że profesjonalni trenerzy zobowiązani są do wielu nieregularnych godzin pracy, muszą pokonywać uciążliwości związane z podróżami. Krótkie kontrakty i zmienne miejsca pracy obniżają poczucie bezpieczeństwa związanego z utrzymaniem ciągłości zatrudnienia. Trenerzy muszą być nieustannie odpowiedzialni za wyniki swojej pracy przed sponsorami, fanami, mediami. Mogą być łatwo zwolnieni, jeżeli wyniki uzyskiwane przez zawodników nie odpowiadają powszechnym oczekiwaniom. Takie warunki pracy niepomernie zwiększają ryzyko wypalenia u profesjonalnych trenerów.

Zastanawiające jest dla mnie przyjęte (wyłącznie statystyczne) kryterium wypalenia, inne niż w cytowanej literaturze przedmiotu. Niewielkie uzupełnienie baterii metod o techniki badające dobrostan mogłoby dostarczyć wspomagającego, a empirycznego kryterium.

Wydaje się również, że można było by także uniknąć przedstawiania wyników na skali nominalnej.

Doktorantka zastosowała odpowiednie statystyki, a wyniki są przedstawione w tekście, są wystarczająco czytelne.

Dyskusja wyników odwołuje się do hipotez i pojedynczych badań. Zbyt mało miejsca, w moim odczuciu, zajmuje tam odpowiedź na pytanie o mechanizmy powstawania wypalenia w zawodzie trenera. Problematyka pracy została zdefiniowana adekwatnie, jest bardzo ważna dla badań wypaleniem, ale też jest niezwykle istotna dla psychologii sportu. W tym obszarze Doktorantka porusza się bardzo sprawnie, cytuje najnowsze badania, powołuje się na dobre meta-analizy. Jednakże w miejscu analizy własnych badań, ich komentowania i syntetyzowania dostrzegam niedostatek wyjaśnień psychologicznych, zbyt wątle wątki teoretyczne. Na początku niniejszej recenzji zwróciłem uwagę na to, że cechą badań nad wypaleniem jest pojawianie się kolejnych modeli, ale to nie oznacza, że mają one wyłącznie charakter empiryczny i że są pozbawione odniesień do psychologicznych mechanizmów wypalenia. Wręcz przeciwnie i mamy na to dowody w publikacji (wydanej dwukrotnie, dodrukowywanej) pod redakcją prof. Heleny Sękowej (2010), także w koncepcji Jej autorstwa. To jest trop interpretacji w rozprawie nieobecny. Podobnie - brak nawiązania do innych znaczących prac psychologów polskich (Schaufeli, W.B., Maslach, C., Marek, T., red, 1993; Ogińska-Bulik, 2006). A monografia współredagowana przez prof. Marka jest bardzo znaczącą pozycją w całej problematyce wypalenia, zaś monografia Ogińskiej-Bulik (2006) jest książką na temat dla dysertacji kluczowy.

Podkreślam tutaj, - co uważam za metodologiczną oczywistość - że badania nad wypaleniem oraz innymi zjawiskami w pracy, na poziomie badań empirycznych muszą być konfrontowane z danymi lokalnymi. Doceniając zatem nawiązania do aktualnych prac empirycznych, przy publikowaniu dysertacji zalecałabym nawiązanie do badań polskich i - jak już sugerowałem - do koncepcji wyjaśniających psychologiczne mechanizmy wypalenia.

Kolejny komentarz dotyczy metodyki badania. Wszystkie dane zgromadzone są na podstawie samoopisu. Pokusa prezentowania się w lepszym świetle wydaje się u osób w roli trenera (nauczyciela?) młodych zawodników dość silna. Brakuje w badaniu zewnętrznych, n. p. zachowaniowych wskaźników deklarowanych stanów wypalenia (choćby w postaci emocji stanów-cech, jak w kwestionariuszu SUPIN), lub innych zmiennych - chociażby danych na temat samoregulacji, przykładowo - sposobów radzenia sobie z dyskomfortami

aktywności zawodowej. Inaczej rzecz ujmując - innowacyjny jest pomysł adaptacji metody do badania wypalenia u trenerów, ale dość zachowawczy – wybrania determinantów jedynie z grupy zmiennych temperamentalnych i osobowościowych. To niejako zatrzymuje projekt na poziomie mierzenia cech, bez wchodzenia w obszar mechanizmów regulacyjnych, (samoregulacji, relacji emocji itp.).

Interpretacja wyników jest poprawna, ale pozostawia pewien niedosyt głównie dlatego, że nie podkreślono specyfiki badanej grupy – większość trenerów biorących udział w tym badaniu pracuje z adeptami, uczniami, juniorami. To tworzy sytuację odmienną od tej, kiedy to trenuje się drużynę mającą zdefiniowany, wyższy status sportowy, taką, która gra w systemie meczów nastawionych na konfrontacje i rywalizacje, o wysokie apanaże i rozgłos. Odmienny jest wreszcie wiek definiujący pewne aspekty interakcji społecznej w układzie trener – zawodnik - zawodnicy. Przestrzeń interakcji pomiędzy uczniem z nauczycielem - trenerem naznaczona jest – pomimo odmienności stylów komunikacji i wychowania – dominacją dorosłego. W przypadku grup nieco starszych relacja ta zmienia się na mniej szkolną, a jeśli nacechowaną podporządkowaniem zawodnika, to jednak z obecnością płaszczyzny profesjonalnej, konfrontacji doświadczeń, dyskusji. Adept różni się tu znacząco od profesjonalnego zawodnika.

Doktorantka postawiła bardzo ważny problem, i – w aspekcie ściśle empirycznym – dokonała dobrego przeglądu aktualnych badań, zgromadziła odpowiedni zasób danych, które zostały poddane umiejętnej obróbce statystycznej. Wiele wskazanych przeze mnie niedoskonałości i rozwiązań dyskusyjnych można usunąć i skorygować, potencjał tej rozprawy nie jest jeszcze do końca wykorzystany, jeżeli weźmiemy pod uwagę opracowanie (wyzyskanie) wyników i - przede wszystkim - aspekt analiz teoretycznych.

Podsumowując stwierdzam, że – pomimo przedstawionych uwag krytycznych i braków, które niekiedy można uznać za dyskusyjne - Pani mgr Karolina Dyrła-Mularczyk, Autorka rozprawy „Osobowościowe i temperamentalne uwarunkowania wypalenia zawodowego trenerów piłki nożnej” napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Jacka Gracza, spełniła ustawowe wymagania stawiane pracom doktorskim. Za czym przemawia to, że:

po pierwsze - zaproponowała własne rozwiązanie złożonego i trudnego problemu naukowego, któremu też nadała odpowiednie znaczenie;

po drugie - wykazała się rozległą wiedzą empiryczną ze swojej dyscypliny naukowej;

po trzecie - dowiodła umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej i wykazała się sprawnością warsztatową, wykonała odpowiednie badania, podała je odpowiedniej obróbce statystycznej.

Wnoszę zatem do Wysockiej Rady Wydziału Wychowania Fizycznego, Sportu i Rehabilitacji Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu o dopuszczenie Kandydatki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Kraków, 19 XII 2017.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'M. Słochan'. The signature is written in a cursive style with a long horizontal stroke at the bottom.

Literatura cytowana

- Ogińska-Bulik, N. (2006). *Stres zawodowy w zawodach usług społecznych: źródła, konsekwencje, zapobieganie*. Warszawa Diffin.
- Schaufeli, W.B., Maslach, C., Marek, T. (1993). *Professional Burnout: recent developments in theory and research*. New York: Taylor & Francis.
- Sęk, H. (red.) (2010). *Wypalenie zawodowe: przyczyny i zapobieganie*. Wyd. 2, 4 dodr. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN.